

VLADIMIR KAVČIČ

Parlamentarna demokracija na slovenski način

Sedanji slovenski parlamentarizem kot posledica »prvih, svobodnih in večstrankarskih volitev« je relativno nov pojav. Zgodovinskih izkušenj na tem področju skoraj nimamo. Izkušnje z avstrijsko državo so že tako odmaknjene in dostopne le iz memoarske publicistike, da o njej v naši politični zavesti komaj še obstajajo kakšne sledi.

Tudi parlamentarna praksa stare Jugoslavije je ostala na začetnih razvojnih stopnjah. Z uvedbo kraljevske diktature pa je bila še ta okrnjena. Razen tega smo bili tedaj integralni del kraljevine Jugoslavije, v političnem smislu del »troedinega« plemena, ki je v novo državo sicer vstopil z lastno državnostjo, toda politično nerazvit in neusposobljen, da bi to državnost uveljavil tudi po združitvi s kraljevino Srbijo.

Ocena, da je stara Jugoslavija razpadla zaradi nerešenega nacionalnega vprašanja, ohranja svojo težo in dobi svojo potrditev v dogajanju med drugo svetovno vojno, ko ideja osvoboditve izpod okupatorjev in obljuba federativne države združita v partizanskem gibanju širom Jugoslavije pomembne vojaške in politične sile. Te v povezavi z zavezniško koalicijo konec druge svetovne vojne slavijo kot zmagovalke na domačem terenu in dobijo potrditev v mednarodnih odnosih kot del antihitlerjevske koalicije. Prelahka pridobljena zmaga med drugo svetovno vojno je omogočila dominanten vpliv komunistične partije. Ta pa je v razmerah, ko na političnem prizorišču ni imela enakopravnega nasprotnika, enostransko uveljavljala svoj model države in družbe, svojo vizijo prihodnosti.

Dokler je ta model omogočal celo nadpovprečno dinamičen ekonomski razvoj, je bil sistem še sprejemljiv za široke sloje prebivalstva. Imel je svojo legitimiteto kot naslednik osvobodilnega boja. Ta še živa zavest o preživljenih strahotah v drugi svetovni vojni je (ob drugih komponentah političnega življenja) vplivala na zadržan razvoj zahtev po demokratizaciji).

Ekonomski kazalniki so sicer že koncem šestdesetih let kazali, da sistem postaja neučinkovit, toda ta dejstva niso prodrli v zavest dovolj velikega števila ljudi, da bi lahko sprožila primerna družbena gibanja. Proces demokratizacije je ob relativno visokem osebem standardu prebivalstva tekel počasi in kritična zavest o družbi je šele v drugi polovici osemdesetih let dorasla do tiste meje, ko je začela terjati radikalne spremembe.

Zavest o gospodarskem, političnem in moralnem zloru socializma se je uveljavila sorazmerno hitro. Morda celo prehitro, ker je ni spremljala kritičnost do nasprotnega sistema, ki smo ga do nedavnega shematično označevali kot kapitalističnega, ki pa se je medtem tudi spreminjal in ni bil več tisto, kar je bil nekoč v svoji klasični obliki, a tudi ne povsem tisto, kar so si naši ljudje predstavljali ob nekritično komponiranih parolah tipa »Evropa zdaj«.

Zunanje, vidne manifestacije zahodnoevropskega gospodarskega in političnega sistema so novonastajajoče politične strukture in množice volilcev tako očarale, da so si tako rekoč čez noč zaželele prav takšen sistem, predvsem občo blaginjo in osebne svoboščine, ki jih ta sistem ponuja. Pri tem so eni in drugi spregledali, da je v Zahodni Evropi ta sistem nastajal dve stoletji, od francoske revolucije naprej, in da mi, Slovenci, v mnogih pogledih za ta sistem še nismo dozoreli.

Mehanizmi za prehod iz enega v drug sistem so se začeli šele razvijati, o lastnjenju tako imenovane družbene lastnine, ki je bila v socializmu prevladujoč družbeni odnos, pa se je komaj začelo razmišljati. Družbena lastnina pa je nedvomno ena največjih zavor pri spreminjanju sistema. Bivše družbene in politične organizacije od sindikatov do socialistične zveze in zveze komunistov so pokazale vso svojo okostenelost, inertni dogmatizem in pomanjkanje vsakršne vizije za izhod iz krize, popolno nesposobnost razumevanja razvojnih trendov doma in v svetu. Sposobne niso bile niti ustreznega preporoda lastnih vrst in v celem desetletju po Titovi smrti, ko je bil čas za ustvarjalno preobrazbo starega sistema, niso zmogle nobene poteze, pomembne za ustvarjalno preoblikovanje družbe. Nasprotno, z vsakim novim programskim dokumentom in z vsako novo politično potezo so razgrajevale same sebe in spodkopavale celotno družbo v njenih najbolj občutljivih temeljih.

Novokomponirane politične stranke v svoji programski strukturalnosti in povezanosti s temeljnimi problemi družbe prav tako niso imele ne časa ne možnosti, da bi vzpostavile bistveno drugačen sistem političnega življenja. Nobena od njih ni bila sama sposobna bistveno poseči v naše politično življenje. To je bil seveda realen izraz političnih razmerij na Slovenskem. Samonikla idejna zasnova, koherenten program družbenih sprememb, taktika in strategija za doseg ciljev ne morejo nastati po kratkem postopku. Ob solidni teoretični podlagi je potrebna tudi daljša politična praksa, ki razkriva realne razsežnosti življenja, na katere je treba reagirati.

Programov, taktike in strategije družbenega razvoja tudi ni mogoče preprosto prevzemati od evropskih vzornikov. Politične, kulturne in gospodarske okoliščine so v vsaki deželi drugačne, drugačni sta zgodovina družbenih odnosov in vloga različnih družbenih dejavnikov. Ne nazadnje je različna tudi splošna civilizacijska raven, od katere sta pojmovanje in dejansko uveljavljanje parlamentarne demokracije tudi odvisni, in to celo bolj kot smo si lahko predstavljali. Za kakovostno delovanje parlamentarnega sistema so potrebni tudi ustrezna politična kultura, spoštovanje običajnega in političnega bontona, občutek za čast, poštenost in resnično spoštovanje nasprotnika, sposobnost za dialog in upoštevanje argumentov. Navsezadnje tudi enostranska volja in želja za takojšen vstop v Evropo ne moreta biti odločilnega pomena. Kajti Evropa ni mrtvo in inertno telo, ki bi se mu preprosto lahko postavili ob bok, temveč je živ organizem, s svojimi obrambnimi mehanizmi, ki tudi sam določa pogoje za sodelovanje ali pridružitve novih subjektov. Evropa je subtilen družbeni organizem, ki se je oblikoval razvojno, z naporom in ob sodelovanju mnogih objektivnih in subjektivnih dejavnikov. Evropa je tudi izraz občutljivega ravnotežja, v katero ni mogoče enostransko posegati, ga spreminjati po svoje ali kako drugače preoblikovati.

Kako pomembno se dežele tako imenovanega realnega socializma razlikujejo od Zahodne Evrope, se je pokazalo pri združitvi Nemčij, kjer bi pričakovali, da bodo težave pri preobrazbi sistema še najmanjše. Želja po hitri odpravi delitve, ki je bila posledica nemškega poraza v drugi svetovni vojni, predvsem na čustveni podlagi in s prvinami političnega ugleda, brez analiz, ki bi kazale na nujne in možne posledice, je formalno združitve sicer uresničila. Toda posledice te politič-

ne naglice so katastrofalne. Za desetletje in več bodo ohromile razvoj zahodnega dela, na vzhodnem pa so povzročile nevarno in tudi nefunkcionalno brezposelnost ter socialne nemire. Vse to bo pomembno vplivalo na politično geografijo vse Nemčije in je že spremenilo njeno vlogo v zahodnoevropski skupnosti. Vse to je povezano tudi z možno prihodnjo vlogo Nemčije na Vzhodu, pomembno za celostno razmerje med Vzhodno in Zahodno Evropo.

Vse bolj postaja realna možnost nove železne zavesa med Vzhodom in Zahodom, le da bo ta zavesa zdaj v interesu Zahoda, ker bo z njo preprečeval odliv revščine in socialnega nezadovoljstva z Vzhoda na Zahod.

Simptome prehitrega spreminjanja sistema bi lahko odkrivali tudi pri nas. Nesposobnost starih političnih grupacij je bila že v preteklosti več kot očitna, a tudi med novonastalimi strankami ni nobena izdelala koherentnega socialnega in gospodarskega programa za postopno preobrazbo realsocialistične Slovenije. Nizka raven politične zavesti je posledica nezahtevnosti volilcev. Drugače rečeno: raven strankarskega življenja je zrcalna slika ravni politične zavesti volilnega tele-
sa.

Novo politične stranke so se združile v nenačelno koalicijo, katere glavni cilj je bila politična zmaga nad komunisti, skratka osvojitve oblasti.

Novi politični subjekti so precenjevali pomen in moč preživelih socialističnih struktur, zato so vse svoje moči usmerili v zgodovinski spopad na najbolj splošni ravni. Enotnost glede glavnega cilja jih je ohromila pri izražanju medsebojnih razlik, na podlagi katerih bi morali nastati alternativni in med seboj tekmujoči modeli za izhod iz gospodarske in družbene krize.

Več modelov preobrazbe je bilo potrebnih preprosto zato, da bi jih lahko preizkušali enega za drugim, jih ponudili v verifikacijo volilcem in na ta način angažirali večji potencial ustvarjalnih moči, čim več energij, ki jih premore slovensko ljudstvo.

Celotna raven predvolilnega političnega življenja se je tako zreducirala predvsem na čustvene reakcije, močan poudarek so dobili politični resentimenti v socialni revoluciji prizadetih slojev in posameznikov, na političnem prizorišču so se pojavile mlade generacije dejansko in potencialno brezposelnih, ki jih na drugo svetovno vojno in na družbo, etabrirano po drugi svetovni vojni, ne veže prav nič. Kot čisti »proletarci« niso mogli izgubiti nič drugega, razen upanja, zato so bili dozoreli za vsakršen političen hazard.

Sedanji politični opoziciji tudi po volitvah ni uspelo vzpostaviti niti konsekventnega opozicijskega programa (ki je že v načelu manj zahteven od vladujočega), ki bi bil vsaj v načelu enakovreden pozicijskemu. To ne preseneča, saj gre za ostanke socialističnih struktur, ki so si s prelevitvijo v opozicijo podaljšale svoje politično hiranje in tako odložile terminus svoje dokončne politične smrti.

Tudi te politične strukture so bile pogojene s svojo sociološko podlago. Generacija starih boljševikov, ki so se za nov družbeni red borili z ideološko strastjo, je v tem boju zastavila svojo celotno eksistenco. To ji je dajalo določeno moralno in politično verodostojnost. Njihovi nasledniki pa so to verodostojnost vedno bolj izgubljali. V mirnem času njihovo politično »tveganje« ni bilo povezano z nobeno nevarnostjo več. Partijska pripadnost je nasprotno celo postala stopnička za družbeno in celo profesionalno promocijo. Vse bolj je dejanski nosilec »socialistične« ideologije postajal srednji sloj, ki pa je po svoji definiciji pridobitniško usmerjen, malomeščanski po klasični marksistični terminologiji. V tej »revolucionarni eliti« je bila močna struja rentnikov, ki so upali, da bodo dobro živeli od politične rente svojih očetov in od obresti na Marxov Kapital. Novi rodovi so prispevali izrazite

politične pragmatike, nista jih vezali ne zgodovina ne ideologija. Zanje je dobra vsaka ideologija, ki omogoča njihov napredek.

Če naštetim kategorijam političnih angažirancev dodamo še »neuko ljudstvo«, ki je svojo odrešitev povezovalo z vero v nezmotljive voditelje, bi bila slovenska politična scena skoraj kompletna. Ta zadnji, ljudski sloj seveda plačuje in bo tudi v prihodnje še bolj izrazilo plačeval posledice nizkokakovostnih političnih ponudb in sprememb. Politični liderji ne bi bili to, kar so, če se tudi v takšnih razmerah ne bi znašli in glede na promocijo vsak položaj obrnili v svoj prid.

Za prehodni čas iz enega sistema v drugega je značilen tudi pojav političnega konvertitstva. Najmanj dobra polovica novih političnih liderjev ima takšno ali drugačno partijsko preteklost. Njihov zgled je poučen in kaže na to, da je za politično uspešnost odločilna naglica prilagajanja, ne pa morebitne ideološke ali moralne kakovosti.

Tisti, ki so spremembe podpirali z racionalnimi razlogi in z upanjem, da bodo dobili več svobode in več demokracije, so večinoma morali priznati, da so se spet identificirali kot nepoboljšljivi idealisti, ki svoje ideale lahko gojijo še kar naprej.

Izkušnje zadnjega leta so nas poučile, da demokratične spremembe same še ne zagotavljajo nove kakovosti življenja in kot je bilo ugotovljeno tudi s strani novih liderjev, je demokracija predvsem izraz količinskih razmerij, ta pa še ne zagotavljajo nujno tudi nove kakovosti. Obstaja celo stališče, da vsaka demokratizacija sicer razširi bazo njenih participantov, zniža pa raven pravic.

V skupščini smo lahko večkrat opazovali, kako je deloval glasovalni stroj vladujoče koalicije. Ni se oziral na argumente opozicije, čeprav so (in kadar so) bili objektivno upoštevanja vredni.

Tudi sam parlamentarni mehanizem se ni znal vedno ustrezno organizirati. Poslanci so brez pomisleka zaupali svoji vladi in izglasovali vse zakone, ki jih je ponudila parlamentu. Posamezniki, med njimi znani izobraženci, so s svojimi eksplicitnimi izjavami potrjevali, da so glasovali za stvari, ki jih niso poznali in jih po njihovi presoji tudi ne bi mogli vedeti, ker ni šlo za stvar njihove profesije. Posamezni zagovorniki takšne demokracije so se tudi sklicevali na razumevanje. Češ, ne bodimo nestrpni, s časom bodo tudi poslanci bolje usposobljeni. Kot da v celotnem skupščinskem sistemu ne bi bilo mehanizmov, ki omogočajo razumevanje vsake zakonodajne problematike prav vsem, tudi laikom. Vsi državljani smo bolj ali manj laiki, razen na področjih, na katerih smo strokovnjaki. V demokraciji odloča večina. Če naj bo odločitev kakovostna mora tudi vedeti, o čem odloča. Vrsta zakonov je bila v našem parlamentu sprejeta zgolj na antikomunističnih ideoloških izhodiščih. Značilen zgled tega je bil zakon o moratoriju na izkoriščanje gozdov, ki je deset tisoč gozdarskih delavcev čez noč spravil ob delo, lesnopredelovalno industrijo pa prisilil, da uvaža les.

Tudi napovedana denacionalizacija in reprivatizacija sta bili zasnovani z izrazitim ideološkim nabojem. Usmerjeni sta bili na hiter političen učinek, ki naj bi utrdil legitimiteto antikomunistične usmeritve. Zaradi prehitro obljubljenega popravljanja starih krivic so tisoči hektarjev družbene zemlje ostali neobdelani kljub znanemu dejstvu, da Slovenija ne pridelava dovolj hrane.

Ponujeni modeli reprivatizacije so bili usmerjeni predvsem v iskanje (starih) novih lastnikov, kot da bi bila nominacija lastnikov glavni problem propadajočega slovenskega gospodarstva in ne njegova neustrezna struktura. Nastale so razmere, ki jih označujemo s sintagmo »rop stoletja«, razmere, v katerih si skupine sposobnih ali celo moralno problematičnih »poslovnežev« prilaščajo pomembne dele družbenega premoženja. Prizadevanja za prestrukturiranje okorelega socrealistič-

nega gospodarstva nikoli niso bila prednost »prvega demokratičnega« slovenskega parlamenta. Po merilih političnega revanšizma tisoči delavcev, ki služijo svoj kruh z vsakodnevnim delom, in problemi podjetij, ki jih je treba usposobiti za boljše poslovanje, niso vredni ustrezne pozornosti. Zaradi gospodarske prenovе sistem tudi po enem letu vladavine še nima oprijemljivih načrtov. Videti je, da se njegovi protagonisti na tihem celo veselijo naraščajoče bede. Z njo kaznujejo sproletarizirane množice, hočejo jih ponižati na raven prosjakov, da bodo izgubile vsako socialno samozavest in bo mogoče upravljati z metodami dobredelnih ustanov. Le ponižni si lahko obetajo milost, vsi drugi naj nosijo posledice starega režima, dokler se ne odpovedo vsakemu spominu nanj.

Delavskega razreda načrtovalci prihodnosti ne predvidevajo več.

V skladu z nenačelno in brezprogramsko vladujočo koalicijo pa nesorazmerno svoji dejanski moči stopa v ospredje politična usmeritev s katoliškim predznakom. Ideološko najbolj profilirana, najbolj organizirana, kot dedič v minuli revoluciji premagane politične smeri, politično najbolj frustrirana, zato že opazno revanšistična.

Ostanki desničarskih strank na Slovenskem kažejo popolno izgubo zgodovinskega spomina. Prav nič si ne očitajo, pa tudi od drugod jim nihče ne zameri, da so bili med drugo svetovno vojno edina politična grupacija v Evropi, ki si je svojo povojno legitimiteto poskušala zagotoviti s pomočjo okupatorjev.

Katoliško usmerjena grupacija si je v parlamentarni delitvi oblasti tudi vzela resorje, s katerimi poskuša preoblikovati zavest ljudstva: kulturo, izobraževanje. Na vrsti je zdravstvo. Tudi na vseh drugih področjih, kjer je le mogoče, stare kadre nadomeščajo s svojimi. Pri tem imajo verujoči opazno prednost. Zaželeni so emigranti, posebej argentinski. Najvišja strokovna kvalifikacija je spet ideološka kvalifikacija. Tisti, ki so se leta in leta pritoževali, da so zaradi vere drugorazredni državljani, zdaj uveljavljajo enaka ali celo slabša merila le v drugi smeri, in ponovno producirajo dvorazredne državljane.

Politična odgovornost preostalih strank Demosove koalicije za opisano stanje je velika, a se je le počasi začenjajo zavedati. Zaradi lastne neprofiliranosti in zaradi svoje neaktivnosti promovirajo ekstremno politično desnico, ki že napoveduje moralno in politično preobrazbo Slovencev. Tudi katoliška cerkev obljublja, da bo v nekaj desetletjih povrnila Slovincem njihovo pravo naravo. Iz vsega tega bi se dalo sklepati, da je po mnenju naših dušebrižnikov večji del obstoječega ljudstva moralno ali duhovno bolj ali manj izrojen. Ljudstvo svojo zmoto že spoznava, zato molči. Za naraščajoči vpliv desnice v slovenskem političnem življenju je odgovorna tudi parlamentarna levica. Levica, ki jo je samo še pogojno mogoče imenovati levica. Pozabila je na delavce, na vse, ki si svojo eksistenco zagotavljajo z delom in niso ne lastniki proizvodnih sredstev ne lastniki produktivnega kapitala. Tudi levica v strahu za svoj lasten položaj podlega nacionalistični evforiji in se praktično odreka socialnim programom, priznava nujnost odprave vseh sledov socializma in tako rekoč skupaj z desnico prisega na odrešujočo moč kapitala. Če bi se slovenski volilci v kratkem spet znašli na volitvah, ne bi vedeli, koga naj volijo. Enkrat so se že odločali čustveno, če se bo to zgodilo drugič, bo pot v parlamentarno demokracijo po evropskem zgledu še dolga. Nacionalizem kot najuspešnejšo demagogijo enako gojijo in spodbujajo vse politične grupacije. V tem pogledu lahko med seboj le tekmujejo, katera bo ekstremnejša.

Sicer pa brutalen napad jugoslovanske vojske na mlado slovensko državo potiska v ozadje malodane vse probleme mlade slovenske demokracije. V razmerah, ko je ves slovenski narod izpostavljen žaljivemu omalovaževanju, ko z oholo gene-

ralsko nadutostjo strežejo po njegovi svobodi, uničujejo življenja naših ljudi in z žulji pridobljene materialne dobrine, se samo še bolj zavedamo, da smo ena skupnost. Od tu naprej gre za probleme znotraj skupnosti. Te hočemo in znamo reševati sami. To so problemi v naši hiši.

MARJAN BREZOVŠEK

Prispevek k analizi nacionalnega oživljanja

(Splošen oris)

1. V zadnjih dveh stoletjih so *nacionalne države* postale skupine primarne lojalnosti po celem svetu.¹ Te države so predvsem *moderne* politične oblike post-prosvetljenstva, kajti skupnost imajo za suvereno, utemeljeno na volji članov, če jih povezujejo splošne državljanske pravice. Hkrati se legitimirajo tudi z utrjeno osnovo v standardnih etničnih in teritorialnih ljudstvih. Oblikovanje takšnih novih političnih skupnosti je po navadi sledilo zgodovinsko-kulturnim gibanjem, ki so s prekinitvijo z vzpostavljeno politično ureditvijo poskušale oživiti idejo domnevno pozabljenega naroda in opredeliti njihovo identiteto v prostoru in času in vtisniti to identiteto v družbeno strukturo. Takšna oživljanja so pogosto sprožila gibanja ekonomske, družbene in politične obnove, ki so jih spremljali boji proti obstoječi državi, ljudska gibanja in spremembe mej.

V našem prispevku želimo proučiti zgolj vlogo takšnega nacionalnega oživljanja (obnavljanja) pri oblikovanju nacionalnih držav in, ker se naše zamisli o modernosti lomijo skozi narodno zavest, opozoriti na razširitev takšne vloge pri usmerjanju procesov družbenih sprememb od 19. stoletja dalje. Takšna gibanja so po navadi majhna, pogosto so to le ozke skupine znanstvenikov, umetnikov in novinarjev, vključenih v zgodovinske, filološke in folklorne dejavnosti. Kljub temu igrajo osrednjo in stalno *ponavljajočo* se vlogo v modernih družbah kot *moralni inovatorji*, ki v družbenih krizah predlagajo nove matrice kolektivnega razvoja. Ti modeli, če se sklicujejo na napredujoče družbene skupine, včasih spodbudijo pomembna ideološka gibanja, katerih cilj je tudi sprememba, rekonstrukcija obstoječe države.²

Takšna interpretacija seveda ni nesporna, kajti vse do nedavna so nacionalno oživljanje imeli tako liberalci kot marksisti bolj za spremljajoč pojav kot pa za *dejavniki družbenih sprememb*. V tem prispevku bomo zato na kratko proučili predpostavke znanih pogledov in stališč in nakazali, zakaj bi morali bolj poudariti dinamično naravo nacionalnega oživljanja.³

¹ A. H. Birch, *Nationalism and National Integration*, London 1989, str. 220–224 navaja, da je nacionalna država prinesla človeštvu vrsto koristi: zadovoljstvo, da vodijo upravljanje in vladajo domači politični voditelji namesto tujcev; občutek identitete, položaja in (po navadi) ponosa; prežemanje oblasti s politično avtoriteto, ki omogoča razvijanje javnih služb itd.

² Za popolnejši študij takšnega oživljanja gl. J. Hutchinson, *The Dynamics of Cultural Nationalism*, London, 1987.

³ Za bolj poglobljeno obravnavo bi morali prikazati razlago izvorov in učinkov takšnih gibanj. Za ekonomsko-marksistično analizo gl. T. Nairn, *The Break-up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism*, London, 1977; in za neo-weberjanski pristop A. D. Smith, *The Ethnic Revival*, Cambridge, 1981.